

J. Lehmann, M. Arszyński

Przegląd zaganicznych czasopism konserwatorskich

Ochrona Zabytków 17/3 (66), 78-82

1964

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

PRZEGLĄD ZAGRANICZNYCH CZASOPISM KONSERWATORSKICH *

SOOBSZCZENIJA. Wyd. Ministerstwo Kultury ZSRR. Wsiesojuznaja Centralnaja Nauczno-Issledowatel'skaja Laboratorija po Konservacii i Restawracii Muzejnych Chudożestwiennych Cennostej (WCNILKR), Moskwa. Ukazuje się raz w roku.

T. VII, (1963), stron 208, ilustracje

M. M. Dewiatow. *Nowy metod izgotowlenija chudożestwiennych maslianych krasok. (Nowa metoda sporządzania farb olejnych dla malarstwa artystycznego)*, (Laboratorija po technologii i technice żywopisi Leningradzkiego Gosudarstwiennogo Chudożestwiennogo Instytutu im. I. E. Repina) s. 6—19, 1 tabl. Wyniki badania farb malarzskich przygotowanych na modyfikowanym oleju słonecznikowym. Pod ciśnieniem 25 atm. w temperaturze 225°C w obecności wody w autoklawie powstają w miejsce estrów glicerynowych kwasów tłuszczowych oleju słonecznikowego estry pentaerytrytowe kwasów tłuszczowych tegoż oleju. Ipeptaerytryt — $C(CH_2OH)_4I$. Przy okazji następuje również częściowa polimeryzacja oleju. Farby sporządzone na zmodyfikowanym spoiwie posiadają cenne właściwości, a mianowicie: wysychają przeszło dwa razy szybciej niż na oleju nie modyfikowanym, powłoki są elastyczniejsze i nie ustępują elastycznością powłokom z najlepszych gatunków oleju lnianego, praktycznie farba nie ciemnieje z upływem czasu. Badaniom kolorymetrycznym na ciemnienie poddano farbę białą, sporządzoną z bieli cynkowej i zmodyfikowanego oleju słonecznikowego. Z badań wynika, że ciemnienie farby po 12 miesiącach przedstawia się następująco: normalna farba biała produkcji radzieckiej z bieli cynkowej i oleju niemodyfikowanego przyciemnia się o 8,3—12,5%, farba biała f-my Lefranc — 7,2—9,2%, biała f-my Windsor — 2—4%, biel cynkowa na oleju modyfikowanym 1,4—2,4%.

A. W. Winner, B. M. Szachow. *O profilaktycznej zaklejke. (O zaklejeniach zabezpieczających)*, s. 20—24. Sposoby zabezpieczającego zaklejania powierzchni obrazów temperowych i olejnych bibułą. Podano recepty kleju rybiego, żelatynowego i stolarskiego, używanego do zaklejania. Artykuł instruktażowy dla początkujących konserwatorów.

N. A. Nikiforaki. *Nowy metod issledowanija muzejnych obiektow. (Nowa metoda badania obiektów muzealnych)*, s. 25—37, ilustracje. Zastosowanie elektronowo-optycznego przetwornika typu EOP do badania obrazów. Ostatni model przetwornika elektronowo-optycznego (w ZSRR) EOP został skonstruowany przez współpracowników naukowo-badawczego Instytutu Kryminalistyki Prokuratury ZSRR w 1957 r. W r. 1960 aparat ten został zastosowany w Centralnym Laboratorium Konservacji (WCNILKR) w Moskwie dla określenia jego przydatności w badaniu malarstwa. Zasadniczą częścią aparatu jest fotoelement zawierający w szklanej, cylindrycznej bańce próżniowej cienką warstwę substancji wyzwalającej elektrony pod działaniem promieni podczerwonych, służących jako fotokatoda, oraz ekran fluoryzujący pod wpływem bombardowania elektronami, pełniący funkcję anody. Między fotokatodą a ekranem-anodą przyłożone jest wysokie napięcie (15—20 tys. V), pod którego wpływem elektrony wyrzucane z fotokatydy zostają przyspieszane i bombardują ekran. Ogniskowaniu elektronów w taki sposób, aby obraz na ekranie był taki sam, jak obraz wytworzony przez promienie podczerwone na fotokatodzie, służy system magnetyczny i elektrostatyczny. Dla wytworzenia obrazu na fotokatodzie służy obiektyw fotograficzny o krótkiej ogniskowej, zaopatrzony w filtr przepuszczający tylko promienie podczerwone. Niewidzialny obraz podczerwony, padający na fotokatodę, zostaje przetworzony na

ekranie w obraz widzialny. Obraz na ekranie (pomniejszony) obserwuje się przez okular powiększający. Obraz z ekranu może być fotografowany na normalnym lub kolorowym materiale fotograficznym. Metoda przetwornika elektronowo-optycznego w stosunku do metody fotografowania przez filtry podczerwone na materiale uczulonym na podczerwień posiada następujące zalety. Klisze do podczerwieni, zależnie od firmy i jakości, uczulone są na promienie o długości fali do max. 8500 Å. Fotokatoda reaguje na promienie dłuższe nawet niż 10 000 Å. Materiał fotograficzny traci uczulenie na podczerwień już po 3 miesiącach od wyprodukowania. Fotokatoda praktycznie nigdy nie traci czułości. Czas naświetlania w podczerwieni wynosi od 1—3 godzin. Do tego trzeba doliczyć czas obróbki, zanim staje się wiadomy wynik badania znikomego odcinka. Przy zastosowaniu przetwornika elektronowo-optycznego wynik widoczny jest na ekranie natychmiast. Metoda fotograficzna pozwala na uzyskiwanie jedynie zdjęć czarno-białych. Ekran można fotografować nawet w kolorach. W artykule podano szereg przykładów badań oraz ilustracje.

W. B. Girszberg. *Metody restawracii ženskogo gotownogo ubora XVI w. iz sobranija Muzeja Istorii i Rekonstrukcii gor. Moskwy. (Metody konserwacji szesnastowiecznego kobiecego przybrania głowy ze zbiorów Muzeum Historii i Przebudowy m. Moskwy)*, s. 38—45, ilustracje. Analiza stylistyczna i opis konserwacji szesnastowiecznego kobiecego przybrania głowy, tzw. wołosznika. Opiswany wołosznik w 1948 r. podczas robót drogowych

* Stały przegląd zagranicznych czasopism konserwatorskich obejmuje 11 wydawnictw, których zestaw zamieszczono w z. 3(62) rocznika XVI (1963) „Ochrony Zabytków” s. 69.

(wykopy) w Moskwie został znaleziony wraz z częścią kamiennej pokrywy sarkofagu z wrytą datą 30.III.1603 i przekazany Państwowemu Muzeum Historycznemu w Moskwie. Na podłożu z miękkiej jedwabnej tkaniny, barwionej purpurą, naszyto w górnej części plecionkowy wzór z nici jedwabnych, pokrytych srebrem i złotem. Nad czołem pas ozdobiono ornamentem z jednoróżcami, wyszytym złotymi nićmi. Konserwacja polegała na oczyszczeniu obiektu na sucho miękkim pędzlem i miękką szczoteczką oraz podszyciu całości merlą barwioną na neutralny kolor szary. Podszycie i umocnienie złotego haftu wykonano cienką nicią lnianą koloru szarego lub ciemnoczerwonego, ścięciem „przed igłą”. Obiekt po konserwacji umieszczono w ekspozycji. Stan jego nie budzi dotychczas zastrzeżeń.

A. W. Winner. *Obzor metodow restauracji fajumskich portretow. (Przegląd metod konserwacji portretów fajumskich)*, s. 46—65. Autor podaje podział na grupy pod względem techniki wykonywania portretów oraz szeroko omawia szereg ich konserwacji przeprowadzonych od 1889 r. Poddaje krytycznej ocenie sposoby zabezpieczania portretów przez ekspedycje archeolo-

giczne i omawia szczegółowo różne techniki i materiały stosowane przy konserwacji. Na zakończenie wyciąga wnioski, że najlepiej udane i najprawniejsze konserwacje zostały wykonane przy zastosowaniu materiału pokrewnego do materiału oryginalnej warstwy malarskiej portretów, tzn. czysty wosk pszczeli, wosk pszczeli bielony lub wosk z niewielką domieszką żywicy naturalnej. Ostrzega przed stosowaniem szkła wodnego, klejów zwierzęcych i żywic sztucznych do konserwacji portretów fajumskich.

Manuskrypt Teofila. „Zapiska o raznych isskustwach”. (Manuskrypt Teofila „O sztukach rozmaitych”), s. 66—195. Przekład manuskryptu mnicha benedyktyńskiego Teofila z X lub I poł. XI w. wg tekstów łacińskiego i niemieckiego opublikowanych w VII t. „Quellenschriften für Kunstgeschichte des Mittelalters und Renaissance” i z przypisami A. Ilga. Tłumaczenia tekstów na język rosyjski wykonali: pierwsza i druga księga z języka łacińskiego: A. A. Morozow, trzecia księga z języka niemieckiego: S. E. Oktjabrew. Przypisy i redakcja tłumaczenia rosyjskiego A. W. Winner. W przedmowie omówiono źródła-kodeksy, w których za-

chowały się łacińskie i niemieckie teksty, opisane z zaginionego oryginału. Manuskrypt składa się z 3 ksiąg. Pierwsza księga, obejmująca 45 rozdziałów, opisuje sposoby przygotowania materiałów i techniki malarstwa ściennego, sztalugowego, miniatury na pergaminie i papierze oraz zdobienia skóry. W drugiej księdze podano technikę wyrobu szkła zwykłego i kolorowego, glazury i ceramiki. Księga obejmuje 31 rozdziałów. Trzecia księga, składająca się z 95 rozdziałów, opisuje techniki artystycznej obróbki metali (żelaza, miedzi, cyny, srebra, złota i ich stopów). Ostatnie 4 rozdziały omawiają rzeźbę w kości, sposoby zdobienia kości oraz szlifowanie kamieni szlachetnych i pereł. Do manuskryptu dodano alfabetyczny skorowidz haseł.

Wykaz tłumaczeń wykonanych przez Oddział Informacji Naukowej WCNILKR (Wszechzwiązkowe Centralne Laboratorium Naukowe-Badawcze Konserwacji i Restauracji — Moskwa), s. 196—203, poz. 79—109. Wykaz obejmuje 31 wybranych artykułów z obcych fachowych wydawnictw konserwatorskich. Przy każdej pozycji zamieszczono krótkie omówienie treści artykułu.

J. Lehmann

BULLETIN DE L'INSTITUT ROYAL DU PATRIMOINE ARTISTIQUE. Bruksela. Ukazuje się raz w roku.

T. VI, (1963), stron 286, ilustracje

A., P. Philippot — *La Descence de Croix de Rubens. Technique picturale et traitement.* („Zdjęcie z krzyża” Rubensa. Technika malarska i konserwacja), R. V. Sneyers — *Nota over het vervoer van Rubens Kruisafneming.* (Nota o transporcie „Zdjęcia z krzyża” Rubensa), R. Kleber, F. Tricot-Marckx — *Essai d'identification d'une colle animale utilisée par Rubens.* (Próba identyfikacji kleju zwierzęcego używanego przez Rubensa), R. Kleber, F. Tricot-Marckx — *Identification d'un vernis moderne recouvrant la Descence de Croix de Rubens.* (Identyfikacja nowoczesnego wernisku pokrywającego „Zdjęcie z krzyża” Rubensa), bogato ilustrowane. Zgodnie z zapowiedzią w tomie V. artykuły (s. 7—68) są sprawozdaniem z przeprowadzonych badań i konserwacji. Konserwacja trwająca prawie 3 lata została zakończona w połowie czerwca 1962 r. i obraz wrócił w Instytutu w Brukseli do Katedry w Antwerpii. Transport odbywał się na specjalnie przystosowanej przyczepie samochodowej o nośności 4 t., obciążonej 3 t. balastu, przy czym obraz, ustawiony na bloku antywibracyjnym, zabezpieczony był

w pozycji pionowej. Przewóz z maksymalną prędkością 12 km/godz. odbywał się w najwcześniejszych godzinach rannych, celem uniknięcia następstw wahań temperatury. Badanie kleju i werniksu przeprowadzono metodami chromatografii i spektrofotometrii w podczerwieni. Konserwacja obejmowała oczyszczenie, zdjęcia przemalowań i retuszów z XIX w. (retusze z XVII i XVIII w. pozostawiono) oraz retuszowanie i werniksowanie, które nastąpiło po dłuższym okresie obserwacji.

D. Thomas-Goorieckx — *Le plat de Hartogsz du Rijksmuseum. Examen et traitement particulier d'un etain.* s. 69—79, il. (Półmisek Hartogusza z Rijksmuseum, badanie i konserwacja obiektu cynowego). Półmisek cynowy Hartogusza z napisem z 1616 r., znaleziony przeszło osiemdziesiąt lat później na wybrzeżu Australii, jest ważnym dokumentem historii żeglugi. Uważano do niedawna, że jego zaawansowane zniszczenie spowodowane zostało trądem cynowym. Dopiero ok. 1950 r. H. J. Plenderleith wyraził pogląd, że przyczyną zniszczenia półmiska Hartogusza jest normalna, daleko posunięta korozja cyny. Badania metalograficzne i dyfrakcji promieni X, przeprowadzone przez D. Thomas-Goorieckx, potwierdziły pogląd H. J. Plenderleitha. Konserwację przeprowadzono przez immersję w stopionej parafinie w temp. 115°C i umocowanie na podkładowej płytce z silikonu z za-

głębieniem dopasowanym do kształtu półmiska.

P. Coremans — *Un enseignement théorique et pratique sur l'examen scientifique et la conservation des biens culturels*, s. 80—90, il. (Nauczanie teoretyczne i praktyczne badania naukowego i konserwacji dóbr kulturalnych). Artykuł omawia sytuację w dziedzinie kształcenia specjalistów z zakresu konserwacji oraz informuje o możliwości i programie rocznego stażu w Instytucie.

P. Warzée — *Le miracle de l'esclave du Tintoret, une découverte importante*, s. 91—108, il. (Cud niewolnika Tintoretta, ważne odkrycie). W Brukseli w kolekcji prywatnej odkryto obraz nabyty w 1957 r. w Anglii (wym. 119×141 cm), który po przeprowadzeniu badań określono jako projekt kompozycji Tintoretta z 1548 r. (wym. 418×544 cm), znajdującej się w Akademii w Wenecji.

L. Masschelein-Kleiner — *Perspektives de la chimie des liants picturaux anciens*, s. 109—126, il. (Perspektywy chemii dawnych spoiw malarskich). Wyniki badań nad budową i składem chemicznym dwuterpenowych żywic naturalnych. Do grupy tej należą m.in. sandarak, kalafonia, żywica elemi, mastyks, kopal, damara i terpentyna wenecka, wchodząca w skład dawnych spoiw malarskich. Podano metodykę badań opartą na

chromatografii kolumnowej i gazowej, spektrofotometrii i spektrometrii masowej oraz na kolorymetrii.

G. Beex e. H. Roosens — *Drieperiodenheuvel met klokkbekers te Mol.* s. 127—143, il. (Grób z trzech epok z naczyńmi kloszowymi). Grób pochodzi z epoki neolitycznej i używany był dwukrotnie jeszcze w epoce brązu.

P. de Henau — *Examen d'un fragment de peinture murale de Thaïlande*, s. 144—153, il. (Badanie fragmentu malarstwa ściennego ze Sjamu). Przebadano zaprawę, podkład i warstwę malarską. Przeprowadzono badania mikroskopowe, analizę chemiczną, chromatograficzną i granulometryczną. Streszczenia w językach flamandzkim i angielskim.

P. Donis — *L'hotel de ville d'Audenarde. Nature des materiaux*

pierreux et des principales formes d'alteration, s. 155—174, il. (Ratusz w Audenarde, właściwości materiałów kamiennych, główne rodzaje zmian niszczących).

I. Vandevivere — *Het koperen wjwaterbekken van Sint-Leonarduskerk te Zoutleeuw* (1468—1469), s. 175—178, il. (Kroplelnica mosiężna z kościoła św. Leonarda w Zoutleeuw 1468—1469).

R. Didier — *Un Christ Anversois assis au Calvaire conservé à Binche*, s. 179—182, il. (Chrystus Antwerpski siedzący na Kalwarii, zachowany w Binche). Konserwacja dębowej rzeźby wys. 155 cm, datowanej na ok. 1470 r., przeprowadzona w Instytucie w 1962 r.

J. Folie — *Les oeuvres authentifiées des Primitifs Flamands*, s. 183—256, il. (Uautentyczne

działa prymitywów flamandzkich). Studium omawia autentyfikację szeregu obrazów Flamandów od końca XIV do XVI w.

Kronika, s. 257—286, il., podaje: nowości Instytutu, inaugurację nowego gmachu, działalność archiwum ikonograficznego, laboratorium badawczego i służby konserwatorskiej, służby wykopaliskowej, staże Instytutu, Narodowego Centrum Badań Prymitywów Flamandzkich, oraz Narodowego Centrum Badań Archeologicznych w Belgii. Kronika w języku flamandzkim i francuskim. Artykuły w języku flamandzkim mają francuskie streszczenia i na odwrót — francuskie artykuły streszczenia po flamandzku.

J. Lehmann

*

trzech zbrojowni różnych epok, przy równoczesnym uwzględnieniu systematyki i chronologii obiektów.

R. Meischke, *Die Entwicklung der Niederländischen Denkmalspflege*. (Rozwój ochrony zabytków w Holandii). Charakterystyka współczesnego stanu organizacyjnego i głównej problematyki fachowej holenderskiej służby konserwatorskiej, poprzedzona omówieniem średniowiecznych początków i późniejszego rozwoju ochrony i konserwacji zabytków w tym kraju.

W. Hentschel, *Ein unbekanntes Porträt von Gregorio Guglielmi*. (Nieznany portret pędzla Gregorio Guglielmi). Artykuł omawia znajdujący się obecnie w Dreźnie wizerunek kawalera de Saxe — syna Augusta Mocnego i księżnej Lubomirskiej. Obraz jest jednym z trzech znanych portretów specjalizującego się w malarstwie monumentalnym malarza. Wartość odkrycia podnosi fakt zniszczenia większości dzieł mistrza.

E. Frodl-Kraft, *Die vierte Tagung des Corpus Vitrearum Medii Aevi 1962 in Erfurt*. (Czwarty kongres Corpus Vitrearum Medii Aevi w Erfurcie w 1962 r.). Sprawozdanie z międzynarodowego kongresu współpracowników akcji wydawania „Corpusu”, analizujące jej przebieg pod kątem widzenia metod i postępów pracy różnych w poszczególnych krajach oraz nastrojących się trudności. Omawia ono także dyskusje, wycieczki i wystawy zorganizowane dla uczestników kongresu. Osobny fragment stanowi autoreferat i krytyczne omówienie pierwszego tomu austriackiej części „Corpusu”, który opracowała autorka sprawozdania. *Nachtrag zum Verzeichniss der Werke von D. Frey*. Uzupełnienie do poprzednio drukowanej (Ibid. R.

XVI, 1962, z. 4) bibliografii prac. D. Freya.

Recenzje.

J. Arvid Hedvall, *Chemie im Dienst der Archäologie, Bautechnik, Denkmalpflege*, Göteborg 1962, (W. Frodl).

Kunstgeschichtliche Anzeigen, Neue Folge, 4 Jahrgang 1959/60, Heft 3/4, Hrsg. M. Swoboda, Graz, Wien, Köln, 1961, H. Ladenbauer-Orel).

Bruno Grimschitz, *Die Altwiener Maler*, Wien 1962, (E. Gassel-seder).

Reclams Kunstführer Österreich; Baudenkmäler, Bd. 1. Wien, Stuttgart 1961, (F. Eppel).

Harry Kunel, *Krems an der Donau*, Krems 1962, (W. Frodl).

Enns-Lorch — Lauracum, Festschrift zur 750-Jahr-Feier des Stadtrechts von Enns, Linz 1962, (H. Ladenbauer-Orel).

Dora Heinz, *Der Paramentenschatz der Pfarrkirche in Linz*, Wien 1962, (I. Hofer).

Schweizerische Kunstführer, (F. Eppel).

Eduard Probst, *Schweizer Burgen*, Zurich 1962, (W. Kitlitschka).

Sprawozdania z prac konserwatorskich.

Wiedeń. O. Demus, *Zur Rekonstruktion des Deckenfreskos in der Akademie der Wissenschaften*. (W sprawie rekonstrukcji fresków na stropie gmachu Akademii Nauk). Autor zajmuje aprobując stanowisko wobec decyzji rekonstrukcji zniszczonych pożarem fresków, argumentując swoje stanowisko koniecznością scalenia wielkiej przestrzeni odbudowanego stropu z zachowaną dekoracją stiukową ścian.

W. Blauensteiner, *Die Restaurierung des Deckenfreskos im grossen Marmorsaal des Unteren Belvedere*. (Konserwacja fresków

ÖSTERREICHISCHE ZEITSCHRIFT FÜR KUNST UND DENKMALPFLEGE. Wyd. Österreichisches Bundesdenkmalamt. Verlag Anton Schroll, Wien, (kwartalnik).

Rocznik XVI (1963).

Zeszyt 1, stron 63, ilustracje

A. Kosegarten, *Die Chorstatuen der Kirche Maria am Gestade in Wien*. (Figury z prezbiterium kościoła Maria am Gestade w Wiedniu). Omówienie rzeźb stanowiących pozostałość dawnego, bogatego wystroju wnętrza prezbiterium, potraktowane jest jako przyczynek do dziejów wiedeńskiej rzeźby kamiennej z trzeciej ćwierci XIV wieku. Autorka, analizując zabytki w dyskusji z wynikami dotychczasowych badań i w oparciu o studia porównawcze (zwłaszcza portal kościoła franciszkanów), precyzuje czas powstania rzeźb, które zalicza do czołowych osiągnięć niemieckiego trecenta, na lata około 1360.

B. Thomas, *Die Neuaufstellung der Rüstkammer im Stift Kremsmünster O.Ö.* (Nowa ekspozycja w zbrojowni opactwa Kremsmünster — Górna Austria). Artykuł, omawiając dokładniej ważniejsze ekspozyty, charakteryzuje zbrojownię jako znakomity zbiór militariów oraz broni i przyborów myśliwskich, będący zarazem ważnym źródłem do historii kolekcjonerstwa. Dokonana w latach 1953—58 konserwacja ekspozytów — częściowo przy użyciu sztucznych żywic — dała asumpt do nowej, szczegółowo w artykule przedstawionej, ekspozycji. Pochodzące z okresu od końca XIV do końca XIX w. zabytki ekspozycyjne zostały w sposób wzorowany na autentycznych wną-

na stropie wielkiej Sali Marmurowej Dolnego Belwederu). Bogato ilustrowane sprawozdanie z prac konserwatorskich z uwzględnieniem obszernej problematyki technicznej i technologicznej (zabezpieczenie statyczne, częściowa wymiana i wzmocnienie podłoża, scalenie i rekonstrukcja).

Styria. G. Kodolitsch, *Die Pfarrkirche von Aflenz und deren Innenrestaurierung. (Kościół parafialny w Aflenz i sprawa restauracji jego wnętrza)*. Omówienie zabiegów konserwatorskich prowadzonych od 1959 r. przy późnogotyckim kościele w nawiązaniu do poprzedniej, niezbyt udanej, restauracji z pocz. XX w. oraz do analizy jego architektury i rzeźbiarskiego wystroju wnętrza. Na pierwszy plan obecnych prac wysunięto następujące zagadnienia: odczyszczenie pierwotnej faktury i barwy ścian, sklepień i rzeźb architektonicznych.

F. Eppel, *Monumenta deperdita*. Wzmianka o samowoli budowlanej prywatnych właścicieli obiektów przytkowych, którzy nie liczą się z zaleceniami służby konserwatorskiej.

Zeszyt 2/3, stron 75, ilustracje

E. Neumann, *Zur Neueinrichtung der Kunstkammer des Stiftes Kremsmünster. (W sprawie nowego urządzenia gabinetu sztuki opactwa Kremsmünster)*. Artykuł, stanowiący istotny przyczynek do dziejów kolekcjonerstwa, zawiera omówienie ogólnej problematyki zbiorów gabinetu sztuki, mieszczącego się w budynku stanowiącym jeden z najstarszych przykładów budownictwa muzealnego. Podano opis ważniejszych zabytków, rozmieszczonych częściowo w autentycznych barokowych witrynach, oraz charakterystykę nowej koncepcji urządzenia zbiorów, polegającej na możliwie wiernym zachowaniu charakteru barokowego gabinetu sztuki przy jednoczesnym rozluźnieniu ekspozycji drogą selekcji eksponatów i polepszenia warunków oświetlenia.

H. Althöfer, *Zur Dokumentation in der Gemälderestaurierung. (W sprawie dokumentacji przy konserwacji malarstwa)*. Opierając się na tezie dokumentarnej wartości dzieła sztuki (Brandi, Focillon, Bandmann) i nawiązując do sytuacji w przeszłości, autor w sposób zasadniczy omawia współczesną problematykę dokumentacji prac konserwatorskich. Operując pojęciami dokumentacji zasadniczej (np. napisy na obiekcie) i wtórnej (np. sprawozdania z prac) charakteryzuje kolejno poszczególne sposoby dokumentowania zabiegów (fotografia i poprzedzające ją formy dokumentacji wizualnej, napisy, uwidacznianie zabiegów, dokumentacja opisowa) zarówno odnośnie ich genezy i późniejszego rozwoju jak i współ-

czesnych form i znaczenia, kończąc artykuł sformułowaniem odnośnych postulatów.

Referat G. Frenzel — E. Frodl-Kraft auf der Tagung „Corpus Vitrearum Medii Aevi” Erfurt 1962. (Referat wygłoszony na konferencji „Corpus Vitrearum Medii Aevi”). Obszerne omówienie problematyki historycznej i konserwatorskiej średniowiecznego witrażownictwa, głównie na przykładzie Austrii. Szczególnie szeroko scharakteryzowane zostały zagadnienia produkcji szkła, rzutuujące na zróżnicowanie właściwości technicznych i wyglądu poszczególnych jego rodzajów w kolejnych okresach średniowiecza oraz na obecny stan zachowania obiektów. W podobny sposób omówiono zagadnienia farb i opracowania malarskiego oraz techniki wypału. Dużo uwagi poświęcono także analizie czynników zmieniających pierwotny stan obiektu, a szczególnie omówieniu zabiegów konserwatorskich z uwzględnieniem odrębności problematyki: szkła, opracowań malarskich (zwłaszcza konturu) i opraw okiennych. Autorzy, odnosząc się krytycznie tak do dawnych jak i nowych metod (negatywny przykład konserwacji żywicami), postulują dalsze badania i przestrzegają przed eksperymentami na materiale zabytkowym.

A. Hiram, *Das Denkmalwesen in Israel. (Zabytki w Izraelu)*. Autor — kierownik Urzędu dla spraw starożytności w tamtejszym Ministerstwie Oświaty i Kultury — charakteryzuje sytuację zabytków, która warunkowana ogromną ilością obiektów oraz specyfiką młodego państwa (brak tradycji, małe możliwości finansowe, obojętność władz, dezintegracja zróżnicowanego kulturalnie społeczeństwa) pozostawia wiele do życzenia. Artykuł zawiera ponadto sumaryczny przegląd zabytków i analizę ich bardzo specyficznego problematyki konserwatorskiej.

Recenzje.

Jahrbuch der Rheinischen Denkmalspflege, Bd. XXIII und XXIV. Hrg. Butzon und Bercker, (J. Zykan).

F. W. Fischer, *Die spätgotische Kirchenbaukunst am Mittelrhein 1410—1520*, Heidelberg 1962, (H. Koepf).

Architekten - Bibliographie. Deutschsprachige Veröffentlichungen 1920—1960, Leipzig 1962, (E. Doberer).

Denes Pataky, *Zeichnung und Aquarell in Ungarn*, Budapest 1961, (E. Gasselseder).

Kyrkor i Bleckinge. *En Konsthistorisk översikt von Armin Tuuluse, Inventarium*, Stockholm 1962, (E. Bacher).

Mantova, *La Storia, Le Lettere, Le Arti*, Mantova 1961, (E. Wagner-Rieger).

Sprawozdania z prac konserwatorskich.

Wiedeń. H. Ladenbauer-Orel, *Die Abtragung der Häuser in Wien I Sterngasse 5-7. (Rozbiórka domów przy ul. Sterngasse 5-7 w dzielnicy Wiedeń I)*. Komunikat z pierwszych wyników obserwacji poczynionych w czasie rozbiórki renesansowych kamienic, przeprowadzanej wbrw opinii władz konserwatorskich. Mechanizacja prac i wynikię stąd tempo uszczupliły zakres i skuteczność obserwacji. Stwierdzono jednak istnienie ciekawych elementów gotyckich, wczesnośredniowiecznych i antycznych.

A. Kieslinger, *Barocke Unterfangungen älterer Bauteile in den Häusern Wien I Sterngasse 5-7 und Marc Aurelstrasse 2. (Barokowe podmurowania starszych części budowli w domach przy Sterngasse 5-7 i Marc Aurelstrasse 2 w dzielnicy Wiedeń I)*. Autor, nawiązując do treści poprzedniego komunikatu i wzmiankowanych tam kamienic, analizuje kolejne ich nawarstwienia i omawia częsty sposób zakładania wielokondygnacyjnych piwnic pod istniejącymi obiektami z częściowym wykorzystaniem — po odpowiednim podmurowaniu — elementów istniejącej zabudowy.

Karyntia. R. Wurzer, *Ein Domplatz für Klagenfurt. (W sprawie placu katedralnego dla Klagenfurtu)*. Omówienie projektu uporządkowania i częściowej odbudowy otoczenia miejscowej katedry uszkodzonego nalotem, który to projekt stanowi ćwiczenie studenta politechniki, wykonane na bazie założen ogólnych prowadzącego te zajęcia autora artykułu. Poprzedzone analizą urbanistyczną i architektoniczną propozycje nowego ukształtowania zabudowy ukazane są na tle dotychczasowych projektów w sześciu wersjach.

S. Hartwagner, *Hirt — ehemalige Hochofenanlage. (Dawny piec hutniczy w Hirt)*. Komunikat o historii i problematyce konserwatorskiej zagrożonego rozbiórką pieca hutniczego z poł. XVIII w.

Zeszyt 4, stron 47, ilustracje

A. Neumann, *Zu dem Frühgeschichtlichen Gräberfeld in Wien XIII Unter S. Veit. (Do problematyki wczesnohistorycznego cmentarza w dzielnicy Wiedeń XIII Unter S. Veit)*. Komunikat o dokonanym w czasie robót budowlanych znalezisku kilku grobów, potraktowane jako przyczynek do wcześniejszych publikacji.

O. Menghin, *Frühmittelalterliche Kirche mit Begräbnisplatz in Pfaffenhofen, Tirol. (Wczesnośredniowieczny kościół z cmentarzyskiem w Pfaffenhofen w Tyrolu)*. Sprawozdanie z przedsięwziętych w XIV-wiecznym kościele badań wykopaliskowych, w wyniku których

odkryto pod szeregiem nawarstwień ciekawe elementy jego wczesnośredniowiecznej i późnoantycznej postaci. Odnalezione w obrębie obiektu groby, równoczesne z otaczającym go — wcześniej zbadanym cmentarzyskiem — pozwoliły datować wczesnośredniowieczne elementy architektury na VII w.n.e.

H. Mitscha - Mörheim, *Bodenzeichen auf spätromischen Tongefäßen aus Mautern N.Ö. (Znaki denne na późnorzymskich naczyniach glinianych z Mautern, Dolna Austria)*. Omówienie szeregu zidentyfikowanych przez autora znaków w zestawieniu z innymi zabytkami.

H. Vettters, *Zur Spätzeit des Lagers Carnuntum. (W sprawie schyłkowego okresu istnienia obozu w Carnuntum)*. Szczegółowa charakterystyka badań warstwy kulturowej z przełomu IV na V w., które nawiązując do poprzednich prac (Nowotny, Groller) prostują częściowo i uzupełniają ich wyniki. Odkrycie nieznanych elementów i nowa interpretacja dotychczas znanych rzuca wiele światła na dzieje obozu przed jego opuszczeniem i w czasie nawiązującego bezpośrednio zasiedlenia przez ludność miejscową i napływową.

R. Egger, *Die altchristliche Kirche unter der Laurentiuskapelle von Imst. (Starochrześcijański kościół pod kaplicą św. Wawrzyńca w Imst)*. Wzmianka o badaniach wykopaliskowych, w wyniku których pod obecnie istniejącą kaplicą odkryte zostały resztki romańskiej, a niżej — starochrześcijańskiej świątyni, stanowiącej najwcześniejszy ślad istnienia kultu w tej części kraju. Prócz pozostałości murów obwodowych (prostokąt zakończony absydą) zachowały się resztki urządzenia wnętrza (ambony, ławy kapłańskiej, krypty na relikwie) po-

zwalające datować obiekt na koniec VI w.

R. Egger, *Die Martinskirche in Linz. (Kościół św. Marcina w Linz)*. Uzupełnienie wcześniejszej publikacji historii obiektu dotyczące dwóch najwcześniejszych okresów jego istnienia.

E. Doberer, *Zur Herkunft der Sigwaldplatte. (W sprawie pochodzenia płyty Sigwalda)*. Obszerne przyczynki do bogatej historii znanego zabytku wczesnośredniowiecznej rzeźby (VIII w.), który — wkomponowany obecnie w obudowę podobnie datowanego baptysterium — interpretowany jest z wykorzystaniem dotychczasowego stanu wiedzy i w oparciu o badania autora (analiza porównawcza, głównie ikonografia i epigrafia) jako fragment ambony.

K. Holter, *Zum Ornament eines karolingischen Psalters in Göttweig. (W sprawie ornamentu karolińskiego psalterza z Göttweig)*. Liczący 247 kart (352×268 mm) zabytek biblioteki klasztornej przypisywany był dotychczas (Merton) szkole w St. Gallen. Autor w wyniku wnikliwej analizy tak plecionkowej i zoomorficznej jego ornamentacji, jak i podziałów tekstu oraz rozmieszczenia inicjałów, wysuwa możliwość powstania rękopisu w Konstancy, Reichenau lub Augsburgu.

F. Unterkircher, *Fragment eines Evangeliums aus der Hofschule Karls des Grossen. (Fragment ewangelium z szkoły dworskiej Karola Wielkiego)*. Wyniki analizy uszkodzonej karty rękopisu, nabytej ostatnio przez Bibliotekę Narodową, uzupełniają badania nad dwunastoma wcześniej już znanymi fragmentami tego zabytku, stanowią ważny przyczynek do dziejów iluminatorstwa końca VIII w.

H. Fillitz, *Zum sogenannten Rupertuskreuz aus Bischofshofen. (W sprawie tak zwanego krzyża Ruperta z Bischofshofen)*. Sprawozdanie z konserwacji drewnianego, pokrytego złożoną blachą miedzianą i bogato zdobionego krzyża typu crux gemmata z przełomu VIII na IX w. Fragmentarycznie zachowany obiekt po dokonaniu prostych zabiegów konserwacyjnych został oczyszczony, pewne zaś fragmenty blaszanego pokrycia, dla scalenia jego wyglądu, uzupełnione zostały (bez rekonstruowania ozdób) za pomocą miedzianej siatki.

Recenzje.

H. Belting, *Die Basilica dei SS. Martiri in Cimitile und ihr frühmittelalterlicher Freskenzyklus* (Forschungen zur Kunstgeschichte und christlichen Archäologie 5 Bd.), Wiesbaden 1962, (O. Demus).

Karl Forstner, *Die karolingischen Handschriften und Fragmente in den Salzburger Bibliotheken* (Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde), Salzburg 1962, (K. Holter).

O. Homburger, *Die illustrierten Handschriften der Bürgerbibliothek Bern*, Bern 1962, (K. Holter).

F. Fuhrmann, *Die Chorkrypta des romanischen Domes in Salzburg*, Schriftenreihe des Salzburger Museums nr 3, 1962, (E. Doberer).

Beiträge zur Kunstgeschichte und Archäologie des Frühmittelalters, Köln 1962, (L. Birchler).

Kirche und Burg in der Archäologie des Rheinlandes, Düsseldorf o.J., (A. Schmeller).

Nekrologi. **Gian Piero Bognetti**, (K. Holter). **R. K. Donin**, (J. Zykkan). **E. H. Buschbeck**, (F. Klauer).

M. Arszczyński

OPRACOWANIE GRAFICZNE — MARIA LEBIEDZKA

Nakład 1250 egz. Objętość arkuszy druk. 10,25 Papier ilustr. III kl. 120 g 61 × 86. Oddano do składu w maju 1964 roku, druk ukończono w październiku 1964 r.